

Algemene gegevens / General Information

Programma / Programme : **Zingeving en Geestelijke verzorging**
Subsidieronde / Subsidy round : **Actieonderzoek Zingeving en Geestelijke verzorging in de thuissituatie**
Projecttitel / Project title : **ZINSITIEF: sensitief voor zingeving in sociaal werk**
Geplande startdatum / Planned start date : **13-01-2020**
Geplande duur / Planned duration : **24 maanden / months**
Datum indienen / Date of application : **01-11-2019**
Projecttype / Project type : **Anders / Differently**
Vervolg eerder ZonMw-project / Continuation previously funded project ZonMw : **Nee / No**

Projectleden / Project members

Dr. F.C. Bakker (Hoofdaanvrager)

Functie / Position: associate lector | *Opleiding / Education:*

Studierichting / Subject:

T: 088 469 7156 | F: | E: fc.bakker@windesheim.nl

Christelijke Hogeschool Windesheim
Lectoraat Innoveren in de Ouderenzorg

Postbus 10090
8000 GB ZWOLLE

Dr. F.C. Bakker (Projectleider en penvoerder)

Functie / Position: associate lector | *Opleiding / Education:*

Studierichting / Subject:

T: 088 469 7156 | F: | E: fc.bakker@windesheim.nl

Christelijke Hogeschool Windesheim
Lectoraat Innoveren in de Ouderenzorg

Postbus 10090
8000 GB ZWOLLE

H.N. Hagoort (Bestuurlijk verantwoordelijke)

Functie / Position: College van Bestuur | *Opleiding / Education:*

Studierichting / Subject:

T: 0884698235 | F: | E: h.hagoort@windesheim.nl

Christelijke Hogeschool Windesheim

Postbus 10090
8000 GB ZWOLLE

E. Groen (Uitvoerder)

Functie / Position: docent-onderzoeker | *Opleiding / Education:*

Studierichting / Subject:

T: 0884696057 | F: | E: E.Groen@windesheim.nl

Christelijke Hogeschool Windesheim
Lectoraat Theologie en Levensbeschouwing

Campus 2-4
8017 CA ZWOLLE

R. Nogarede (Uitvoerder)

Functie / Position: projectleider Geestelijke Verzorging eerstelijns | *Opleiding / Education:*

Studierichting / Subject:

T: 06 237 091 96 | F: | E: Rene.Nogarede@radboudumc.nl

Netwerk Palliatieve Zorg Zuid Gelderland

Postbus 9101

6500 HB NIJMEGEN

M. Sportel (Uitvoerder)*Functie / Position:* projectleider Geestelijke Verzorging eerstelijns | *Opleiding / Education:**Studierichting / Subject:**T:* 06-12284592 | *F:* | *E:* m.j.sportel@careketens.nl

Netwerk palliatieve zorg

Regio IJssel-Vecht en noordoost Overijssel

Postbus 10400

8000 GK ZWOLLE

G. van der Velde (Uitvoerder)*Functie / Position:* projectleider Geestelijke Verzorging eerstelijns | *Opleiding / Education:**Studierichting / Subject:**T:* (+31) 6 519 304 64 | *F:* | *E:* gvandervelde@qraad.nl

Netwerk Palliatieve zorg Drenthe-Steenwijkerland

Postbus 900

7940 KE MEPPPEL

Projectgegevens / Project information**Aandachtsgebieden / Focus**

Inhoudelijke thema's

- 01. Doelgroepen
- 04. Zingeving en Geestelijke verzorging in de praktijk van alle zorgprofessionals
- 06. Organisatie en financiering
- 08. Onderwijs
- 09. Samenwerking

Samenvatting / Summary

Zingeving is essentieel voor een goed leven. Geestelijk verzorgers zijn deskundigen in het herkennen en ondersteunen van vragen die daaraan gerelateerd zijn. Steeds vaker krijgen ook sociaal werkers en vrijwilligers in hun werk te maken met vragen rondom zingeving, maar die worden door hen niet altijd herkend en/of ondersteund. Met dit project willen we bereiken dat zingeving in het sociaal domein een structurele plaats krijgt, om herkenning van behoefte aan en implementatie van ondersteuning te bevorderen. Via actieonderzoek werken we daaraan, met als te beantwoorden vraag:

Hoe kunnen geestelijk verzorgers, sociaal werkers en vrijwilligers in het sociaal domein samen werken aan herkenning en ondersteuning van zingeving onder thuiswonende ouderen?

Sociaalwerkorganisaties, netwerken palliatieve zorg, geestelijk verzorgers, ouderen, vrijwilligers, studenten en onderzoekers werken gezamenlijk aan dit thema, in Nijmegen, Zwolle, Dalfsen en Meppel.

Trefwoorden / Keywords

zingeving, ouderen, geestelijke verzorging, sociaal domein, sociaal werk

Samenwerking / Collaboration**Samenwerking tussen onderzoek en praktijk / Cooperation between research and practice:**

Ja / Yes

Organisaties

Netwerk palliatieve zorg

Regio IJssel-Vecht en noordoost Overijssel

Postbus 10400

8000 GK ZWOLLE

Netwerk Palliatieve zorg Drenthe-Steenwijkerland

Postbus 900

7940 KE MEPPPEL

Netwerk Palliatieve Zorg Zuid Gelderland

Postbus 9101

6500 HB NIJMEGEN

Stichting SAAM welzijn
Ruigedoorstraat 108
7721 BR DALFSEN

Stichting Welzijn MensenWerk
Zomerdijk 8a
7942 JT MEPEL

WijZ
Bitterstraat 57
8011 XK ZWOLLE

Historie subsidieaanvraag / History grant application

Deze aanvraag is ook ingediend bij organisatie / This grant application has also been submitted to organization:

ZINSITIEF: sensitief voor zingeving in sociaal werk

Publiekssamenvatting

Zingeving is essentieel voor een goed leven. Geestelijk verzorgers zijn deskundigen in het herkennen en ondersteunen van vragen die daaraan gerelateerd zijn. Steeds vaker krijgen ook sociaal werkers en vrijwilligers in hun werk te maken met vragen rondom zingeving, maar die worden door hen niet altijd herkend en/of ondersteund. Met dit project willen we bereiken dat zingeving in het sociaal domein een structurele plaats krijgt, om herkenning van behoefte aan en implementatie van ondersteuning te bevorderen. Via actieonderzoek werken we daaraan, met als te beantwoorden vraag:

Hoe kunnen geestelijk verzorgers, sociaal werkers en vrijwilligers in het sociaal domein samen werken aan herkenning en ondersteuning van zingeving onder thuiswonende ouderen?

Sociaalwerkorganisaties, netwerken palliatieve zorg, geestelijk verzorgers, ouderen, vrijwilligers, studenten en onderzoekers werken gezamenlijk aan dit thema, in Nijmegen, Zwolle, Dalfsen en Meppel.

Contextbeschrijving en probleemstelling

Zingeving

Gedurende de levensloop krijgen mensen te maken met zingevingsvragen. Bij het ouder worden kan dat bijvoorbeeld gaan over hoe het leven in te richten na bijvoorbeeld het verlies van een partner, het wegvallen van een sociaal netwerk, eenzaamheid, relatieproblemen, pensionering, (gedwongen) verhuizing, ingrijpende gezondheidsklachten, of het naderende einde. Zingeving draagt bij aan een goed, gezond en zinvol leven, en is van belang bij het voorbereiden op goed ouder worden en deelnemen aan de samenleving (Huber et al., 2011; Raad van Ouderen, 2019; Bakker et al., 2019). Vroegtijdige signalering van zingevingsvragen en professionele ondersteuning hierbij kan helpen om gezondheidsproblemen te voorkomen die ontstaan door gebrek aan zingeving, en bijdragen aan een beter en zinvoller leven.

Ondersteuning zingeving

Verschillende professionals in het zorg- en welzijnsdomein bieden ondersteuning bij zingeving, direct of indirect, expliciet of impliciet. Geestelijk verzorgers (GV-ers) hebben al jaren een plaats in o.a. zorginstellingen op grond van de Wkkgz (Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg), justitiële inrichtingen en defensie, en daarnaast bieden zij vaak ondersteuning aan mensen die zingevingsvragen hebben buiten zorginstellingen vanuit maatschappelijke initiatieven. Vanuit onderzoek is de afgelopen jaren in toenemende mate kennis opgedaan over zingeving in de (jeugd/ouderen/palliatieve)zorg (ZonMw, 2017; Stichting Agora, 2011). Ook aandacht voor zingeving in sociaal werk is eerder verkend, in de hulp(verlening) aan dak- en thuislozen (Movisie, 2011), en krijgt recentelijk weer meer aandacht (Broens, 2019). Het valt op dat zingevingsvragen voortdurend aan de orde zijn, maar dat wijkprofessionals dit niet altijd en vanzelfsprekend oppakken. Het gaat om houding, kennis en vaardigheden die nodig zijn om zingevingsvragen te signaleren en te begeleiden. In de palliatieve zorg is er reeds een richtlijn *Zingeving en spiritualiteit in de palliatieve fase* (2018) en voor ouderen met een zorgindicatie bestaat er een *Kwaliteitsstandaard Omgaan met Levensvragen* (2015) voor goede kwaliteit van langdurige zorg. Deze focussen niet op sociaal werk(ers) en/of thuiswonende ouderen zonder zorgvraag.

Beleidsrelevantie: sociaal domein

Voor nu is het nog onduidelijk hoe aandacht voor zingeving structureel ingebed kan worden in gezondheids- en welzijnsbeleid voor thuiswonende senioren (ZonMw, 2019; Raad van Ouderen, 2019; Broens et al., 2019; VGVZ, z.j.). Dit heeft geen zichtbare plaats, en het is nog onduidelijk op welke plaatsen zingeving aan de orde is en wie welke rol daarin heeft. Dat is het gevolg van onder andere zorg-brede ontwikkelingen zoals de verschuiving van zorg en welzijn naar de wijk, de verschuiving van ziekte en zorg naar gezondheid en gedrag, en de veranderende rollen van wijkprofessionals en burgers zelf ten aanzien van gezondheid. Daarom werkt de overheid sinds 1 januari 2019 aan een infrastructuur om geestelijke (ver)zorg(ers) een zichtbare plek te geven in zorg, welzijn en ondersteuning aan mensen van 50 jaar en ouder in de thuissituatie. Projectleiders geestelijke verzorging eerste lijn (hierna: projectleiders GV) zijn aangesteld om dit te bewerkstelligen, vanuit *netwerken palliatieve zorg*. Projectleiders GV geven aan dat meer inzicht in de signaal- en eerste opvangfunctie van wijkprofessionals in het sociaal domein hen kan helpen om hun opdracht in te vullen. Wijkprofessionals krijgen namelijk een prominente rol in gemeentelijk gezondheids- en welzijnsbeleid t.a.v. preventie van ziekte en vroegtijdig gebruik van zorg- en welzijnsvoorzieningen, en kunnen daarin een schakel zijn om tijdig geestelijke zorg te bieden in eventuele afstemming met GV-ers.

Praktijkrelevantie: geestelijke verzorging en sociaal werk

Sociaalwerkorganisaties die betrokken zijn bij het ontwerp van dit plan geven aan dat sociaal werkers en vrijwilligers steeds vaker te maken krijgen met zingeving van hun cliënten, maar dat zij nog onvoldoende toegerust zijn om deze te herkennen, te bepalen wie verantwoordelijk is om het vraagstuk op te pakken, en vervolgens ernaar te handelen. Zingeving is als 1 van de 7 leefgebieden opgenomen in het nieuwe beroepscompetentieprofiel van de sociaal werker (BPSW, BVjong, CNV Zorg & Welzijn, FNV Zorg & Welzijn, Sociaal Werk Nederland, 2018), maar handvatten zijn welkom om dit handen en voeten te geven. Tegelijk geven geestelijk verzorgers (GV-ers) aan dat vragen al eerder door andere professionals kunnen worden opgepakt: niet alle spirituele en levensvragen hoeven te/ kunnen worden beantwoord door een GV-er. Het ABC model als beschreven in de richtlijn *Zingeving en spiritualiteit in de palliatieve fase (2018)* is hier relevant: zorg- en welzijnsprofessionals hebben een rol in 'aandacht' voor vragen en deels 'begeleiding' en geestelijk verzorgers hebben deels een rol in 'begeleiding' en vooral in 'crisis'.

Vraagstukken eerstelijns geestelijk verzorgers

Het beroep van GV is in ontwikkeling (VGVZ, z.j.). De betrokken projectleiders GV en GV-ers bij dit plan geven aan dat het voor hen nog een zoektocht is hoe de infrastructuur eruit moet zien om het mogelijk te maken dat GV-ers als samenwerkingspartners binnen het sociaal domein kunnen opereren. Voor implementatie van eerstelijns geestelijke zorg achten zij samenwerking met wijkprofessionals onontbeerlijk. Vragen die zij hebben:

- Hoe kan een netwerk van wijkprofessionals in zorg en welzijn waarbinnen een eerstelijns GV-er opereert eruit zien? Via welke (korte) lijnen kunnen professionals in het sociaal domein (tijdig) doorverwijzen naar een GV-er? Hoe breng je deze mogelijkheden onder de aandacht bij wijkprofessionals?
- Hoe komen wijkprofessionals in het sociaal domein vragen van cliënten rond zingeving nu tegen? Welke affiniteit hebben sociaal werkers met spiritualiteit en zingeving en in hoeverre heeft dit consequenties voor het tijdig signaleren van de behoefte van mensen aan spiritualiteit en zingeving? Hoe kan de affiniteit van wijkprofessionals voor zingevingsvragen vergroot worden?
- Hoe kan de expertise vanuit het vakgebied van de geestelijke verzorging benut worden door wijkprofessionals? Welke rol kan de GV-er spelen bij bv. scholing en deelname aan MDO's?
- Hoe kunnen georganiseerde zorgketens rondom kwetsbare ouderen als vehikel dienen om aandacht te krijgen voor het thema zingeving? Waar zit de taakafbakening van de betrokken professionals daarbij? Kan een grotere betrokkenheid van wijkprofessionals bij signalering en begeleiding van zingeving de uitgroei naar crisissituaties verminderen, en hoe is dit te meten?

Door initiatie van het Programma Zingeving en Geestelijke verzorging (ZonMw, 2019) komen deze en andere praktijkvragen explicieter naar boven dan voorheen.

Vraagstukken sociaal werkers

Begin 2019 hebben sociaalwerkorganisaties aan Windesheim te kennen gegeven 'iets' samen te willen doen t.a.v. zingeving. De betrokken sociaal werkers gaven in verkennende gesprekken aan dat er onvoldoende aandacht voor en kennis over een goed en zinvol leven is bij henzelf en (getrainde) vrijwilligers, en ook bij andere wijkprofessionals zoals thuiszorg, huisarts en paramedici vanuit verschillende signalen die zij opvangen. Enerzijds hebben de sociaalwerkorganisaties de indruk dat sociaal werkers onvoldoende competenties ten aanzien van gesprekstechnieken hebben, en anderzijds dat zij de competenties missen om cliënten te ondersteunen of in beweging te krijgen wanneer bepaalde levensverhalen en -vragen boven tafel komen. Vragen die zij hebben zijn onder andere:

- Hoe kunnen sociaal werkers en vrijwilligers meer sensitief worden voor zingeving van thuiswonende ouderen? Hoe herken je gebrek aan zingeving? Hoe kan de mens centraal worden gezet? Welke competenties zijn nodig? Welke handvatten zijn beschikbaar?
- Wat doe je zelf en wat laat je over aan de persoon zelf, diens netwerk, een vrijwilliger of een andere professional waaronder een GV-er? Hoe kun je als integraal en holistisch werkende sociaal werker zoveel mogelijk zelf oppakken en waar loopt de grens met GV als specialisme? Wanneer schakel je ondersteuning in en wanneer draag je over? Hoe loopt het in de keten?
- Hoe kan aandacht voor zingeving een stevige plek krijgen in het handelingsrepertoire en de attitude van sociaal werkers, vanuit de verbinding met cliënten en tussen de verschillende professionals?

Praktijkvragen

In dit plan van aanpak komen de praktijkvragen vanuit de twee perspectieven bij elkaar:

- Thuiswonende ouderen hebben zingevingsvragen die in het sociaal domein onvoldoende herkend worden en onvoldoende in samenwerking met ouderen zelf en met andere professionals zoals geestelijk verzorgers worden ondersteund;
- Projectleiders GV zoeken naar een passende infrastructuur voor GV in de eerste lijn, waarbij inzicht in de signaal- en eerste opvangfunctie van wijkprofessionals in het sociaal domein helpend is;
- Het sociaal domein heeft een taak om dergelijke vragen te herkennen en te ondersteunen en dat vraagt om versteviging van competenties van o.a. sociaal werkers en van interdisciplinaire samenwerking;

- Via dit project willen we een infrastructuur, kennis en tools (door)ontwikkelen waarmee Aandacht voor zinvervals- en betekenisgevals-vragen onder thuiswonende 50-plussers wordt vergroot (herkenning) en op passende wijze door de juiste professional worden Begeleid, om Crisis te voorkomen (ABC).

Doelstelling

Met dit onderzoek willen de betrokken projectleiders GV, geestelijk verzorgers, sociaalwerkorganisaties, ouderen en onderzoekers antwoord geven op de vraag:

Hoe kunnen geestelijk verzorgers, sociaal werkers en vrijwilligers in het sociaal domein samen werken aan herkenning en ondersteuning van zingeving onder thuiswonende ouderen?

Gezamenlijk veranderdoel: We willen dat aandacht voor zingeving onder thuiswonende ouderen wordt ingebed in eerstelijns zorg- en welzijnsbeleid, en afstemming tussen ouderen, geestelijk verzorgers, sociaal werkers (en andere professionals) in het sociaal domein ten aanzien van begeleidingsopties is geborgd. We willen daarmee bijdragen aan een goed en zinvol leven voor thuiswonende ouderen.

Passend binnen subsidiekaders richten we ons op 50-plussers.

De sociaalwerkorganisaties hebben het volgende leerdoel:

Welzijnswerkers en vrijwilligers herkennen zingevingsvragen van thuiswonende ouderen en hebben handvatten om passend te ondersteunen wanneer dergelijke vragen naar boven komen.

De projectleiders GV / GV-ers hebben het volgende ontwikkeldoel:

Het ontwikkelen en borgen van een infrastructuur waarmee op structurele basis afstemming plaats kan vinden tussen geestelijk verzorgers en zorg- en welzijnsprofessionals in de wijk, passend bij het ABC model.

Om tot een goede infrastructuur te komen, is inzicht nodig in welke rol zingeving heeft in het sociaal werk, hoe dat versterkt kan worden, en welke rol GV-ers daarbij kunnen vervullen.

Daaruit volgt het kennisdoel voor de actieonderzoekers:

Inzicht in wat helpend is voor sociaal werkers en vrijwilligers om zingeving onder thuiswonende ouderen te herkennen, en wat een passende werkwijze is om met ouderen en andere zorg- en welzijnsprofessionals en geestelijk verzorgers afgestemde ondersteuning te ontwikkelen en te borgen.

Aanpak

Design

We verrichten *participatief actieonderzoek* (Van Lieshout et al., 2017). We lichten toe hoe we het onderzoek actiegericht opzetten en uitvoeren, en hoe participatie daarin plaats krijgt.

Op 4 plaatsen in Nederland vormen ouderen, sociaal werkers, vrijwilligers, geestelijk verzorgers, studenten en onderzoekers een *Living Lab*. Een Living Lab (LL) is een structuur waarin co-creatie en levensechte experimenteerruimte de belangrijkste kenmerken zijn (Maas et al., 2017). Dat is passend voor het beantwoorden van onze hoofdvraag, die ontstaan is vanuit GV-ers en sociaal werkers en wiens werkwijzen zich lastig laten voor-structureren. Daarbij geeft een LL een eigen veilige en flexibele ruimte om cyclisch en tegelijkertijd te exploreren en te implementeren in contextspecifieke situaties. De LL's zijn gecentreerd rondom de volgende organisaties: Welzijn Mensenwerk Meppel, SAAM welzijn Dalfsen, Wijz Zwolle en een sociaalwerkorganisatie regio Nijmegen (Sterker Sociaal Werk e.o. / afd. Sociale leefbaarheid gem. Heumen). Deze 4 plaatsen vallen onder 3 netwerken palliatieve zorg. Elke sociaalwerkorganisatie en ieder netwerk heeft een eigen context door (1) werkwijze en plaats van sociaal werkers en vrijwilligers in het sociaal domein en (2) de fase van ontwikkeling en organisatiestructuur waarin de netwerken palliatieve zorg zich bevinden die verantwoordelijk zijn voor het bouwen van een infrastructuur om geestelijke verzorging in de thuissituatie mogelijk te maken. Dit levert een variatie aan inzichten op over hoe zingeving en geestelijke verzorging plaats krijgt in het sociaal domein.

Actieonderzoek

Cycli van het onderzoek bestaan elk uit 4 fases, volgens Van Lieshout et al. (2017): oriëntatie, planning, actie en observatie, en reflectie en evaluatie. In elke fase zetten we een deelvraag centraal, te starten met:

1. Welke ervaringen hebben welzijnswerkers, geestelijk verzorgers, vrijwilligers (en andere wijkprofessionals in het sociaal domein) met het werken met thuiswonende ouderen die zingevingsvragen hebben, en welke bevorderende en belemmerende factoren identificeren zij om deze vragen te herkennen en passende ondersteuning in te kunnen zetten? Wat zijn de vragen van ouderen?
2. Welke bestaande interventies/tools/werkwijzen kunnen vertaald worden naar en ingezet worden in het sociaal domein om sensitiviteit en passende ondersteuningsopties t.a.v. zingeving onder thuiswonende ouderen te bevorderen en te borgen, en wat is daarvoor nodig?

3. Welke veranderingen in het sociaal domein treden op in herkenning van en handelen t.a.v. zingevings- en levensvragen die spelen onder thuiswonende ouderen na het implementeren van interventies/tools/aangepaste werkwijzen, en hoe wordt dit ervaren door thuiswonende ouderen, sociaal werkers, vrijwilligers, GV-ers (andere wijkprofessionals in het sociaal domein)?
4. Waaraan kan gezien/gemerkt worden dat sensitiviteit en werkwijzen t.a.v. zingeving voor thuiswonende ouderen veranderd zijn onder sociaal werkers, vrijwilligers, GV-ers (en andere wijkprofessionals), wat heeft hieraan op welke wijze bijgedragen, en wat zijn nieuwe vraagstukken en vervolgstappen?

Deze vragen zijn per LL leidend bij de start, en aanvullend heeft ieder Living Lab een specifieke focus:

- Wat betekent de diversiteit in vragen binnen doelgroepen ouderen voor werkwijzen en competenties?
 - o Kwetsbare ouderen / mantelzorgers / nog niet kwetsbare ouderen, en preventie (Zwolle, aansluitend bij preventieve huisbezoeken bij 70+-ers)
 - o Ouderen en palliatieve zorg (Nijmegen)
- Hoe kunnen we een optimale afstemming in de keten realiseren? (Meppel, aansluitend bij ketenteams ouderenzorg)
- Wat vraagt competentieontwikkeling t.a.v. herkennen en ondersteunen van vrijwilligers versus sociaal werkers? (Dalfsen)

Gedurende het 1^e en 2^e jaar kunnen er al werkende, lerende, explorerende en implementerende nieuwe vragen bij komen, die in kortere of langere vervolgcycli worden beantwoord.

Bij start van uitvoering van het plan en bij start van elke fase worden per Living Lab gedetailleerde actieplannen en afspraken gemaakt, passend binnen de verschillende contexten, passend bij de uren die ieder kan besteden en passend bij onderzoekskaders en onderzoeks- en privacyregulering (waarvoor de actieonderzoekers een datamanagementplan schrijven).

De projectleiders GV ontwikkelen – op basis van inzichten in de signaal- en eerste opvangfunctie van social werkers, vrijwilligers en andere wijkprofessionals – in jaar 1 een beschrijving van processen voor een infrastructuur voor GV in de eerste lijn. In jaar 2 beproeven zij deze procesbeschrijving in tenminste 4 andere plaatsen in hun netwerk. De projectleiders GV wisselen daarbij onderling kennis uit om tot een dekkende infrastructuur te komen. Er moet daarbij ruimte blijven voor het dynamische proces van leren en ontwikkelen in de verschillende complexe contexten waarin netwerken, GV en sociaal werk zich bevinden, in tegenstelling tot het geven van antwoorden op infrastructuurvragen in vorm van gestandaardiseerde stappenplannen. Creatieve werkvormen passend bij participatief actieonderzoek worden daarbij ingezet, geïnspireerd op Participatory Action & Learning research (PLA) (De Brún et al., 2017). Disseminatie gebeurt dus ook via actieonderzoekscycli.

De 4 sociaalwerkorganisaties starten met het actieonderzoek in een specifieke wijk in hun stad. Het tweede jaar dissemineren en implementeren zij bevindingen in andere wijken en teams, via versnelde en laagdrempelige actie-onderzoekscycli. Ondertussen gaan de initiële werkgroepen ook door met het uitwerken van vervolgvragen uit jaar 1 in een vernieuwd actieplan, en met het beschrijven hoe resultaten en werkwijzen geborgd kunnen worden.

De actieonderzoekers ontwikkelen gedurende het 1^e jaar een evaluatiekader van waaruit in het 2^e jaar kan worden onderzocht wat de impact is van het implementeren van de procesbeschrijving voor een infrastructuur en scholingsmodules/-structuren. De vraag die daarbij centraal staat: waaraan merken ouderen, GV-ers, welzijnswerkers, en vrijwilligers dat aandacht en ondersteuning bij zingevingsvragen verbeterd is?

Kennisontwikkeling en kennisdeling

We besteden bij het werken in/met de Living Labs expliciet aandacht aan kennisontwikkeling en kennisdeling als input voor de ontwikkelprocessen. Kennisontwikkeling en kennisdeling vindt op meerdere niveaus plaats:

1. Lokale Living Labs in dit project
2. Regionale uitwisseling tussen de lokale Living Labs, en andere lokale en regionale stakeholders
3. Nationale uitwisseling, uitwisseling binnen het ZonMw programma Zingeving en Geestelijke verzorging, en kanalen passend bij onderzoek zoals congresbijdragen en publicaties

Lokale Living Labs

Uitgangspunt binnen de Living Labs is om gezamenlijk en tegelijkertijd te werken, te leren en te innoveren.

De Living Labs werken als volgt:

- Per locatie formeren we een werkgroep. De werkgroep bestaat uit een oudere, sociaal werker, evt. vrijwilliger, geestelijk verzorger, student(en), projectleider GV en onderzoeker. De werkgroep komt iedere maand ±1,5 uur bij elkaar om te klankborden over en te reflecteren op actieplannen, bevindingen, en vervolgacties. De werkgroep heeft daarmee een coördinerende en bewakende rol t.a.v. de doelstellingen geformuleerd in dit plan.

- Buiten deze bijeenkomsten hebben de werkgroepleden de rol van *co-onderzoekers*, die i.s.m. hun achterban al werkende leren, ontwikkelen en implementeren. Daarbij hebben met name de projectleiders GV en sociaal werkers uren om bij te dragen aan uitvoering van het actieonderzoek en sturing te geven aan het bereiken van de projectdoelen. Zij zijn daarbij als het ware *science-practioners*, die onderzoek en praktijk verbinden. Dit stimuleert lokale implementatie en borging van kennis. De projectleider GV is intensief betrokken bij versterking van GV in de lokale keten door bijvoorbeeld het verkennen van samenwerkingslijnen, het inbrengen van bestaande kennis over GV (herkenning en ondersteuning), en het ontwikkelen van een infrastructuur om GV in het sociaal domein te stroomlijnen. De sociaal werker is intensief betrokken bij het vergaren van informatie over hoe zingeving een rol speelt in het sociaal werk en evt. verder in het sociaal domein, en waar en hoe dat versterkt kan worden.
- De actie-onderzoeker in de werkgroep traint, bevrageet en coacht de sociaal werkers en projectleider GV t.b.v. lokale onderzoeks-, ontwikkel- en implementatieprocessen, en kan ook implementatie van kennis in het onderwijs faciliteren.
- Studenten werken mee en verzamelen al werkende gegevens, in interdisciplinaire samenstelling (social work, toegepaste gerontologie, geestelijke verzorging, verpleegkunde), en vanuit verschillende niveaus.

Regionale uitwisseling tussen lokale Living Labs

2x per jaar wisselen de lokale werkgroepen van de Living Labs kennis en ervaringen uit via een centrale bijeenkomst. De actieonderzoeker faciliteert de bijeenkomst, en onderzoekt bevindingen op meta-niveau, t.b.v. generieke kennisontwikkeling. Regionale netwerkpartners worden daarbij uitgenodigd om kennis te halen en te brengen, en kunnen opties voor lokale en regionale borging en disseminatie aandragen (zie 'samenwerking' verderop). Denk bv. aan vertaling van een eerder door ZonMw gesubsidieerd project t.a.v. digitale leerwerkplaats Zingeving in de Zorg, MAPRO en verbinding met PLOEG-projecten.

Nationale uitwisseling

We organiseren jaarlijks één bijeenkomst met projectleiders GV, GV-ers, sociaal werkers en actieonderzoekers waarbij we ook nationale stakeholders uitnodigen (zie 'samenwerking'), met als doel:

- Monitoren en matchen (inter)nationale ontwikkelingen.
- Inbrengen van kennis 'van buiten', incl. bestaande interventies/tools/werkwijzen of in ontwikkeling.
- Ondersteunen bij disseminatie en kennisverspreiding.

Tussentijds houden we hen op de hoogte via nieuwsbrieven (elk kwartaal), vragen we hen om bevindingen te publiceren via hun kanalen, en indien nodig en mogelijk consulteren we hen op afstand.

Via het programma *Zingeving en Geestelijke verzorging in de thuissituatie* van ZonMw vinden meerdere 'break-out sessies' per jaar plaats waar de actieonderzoeker aan meedoet, en mogelijk in de toekomst ook de projectleiders GV. Wanneer er landelijk georganiseerde bijeenkomsten komen voor projectleiders GV, dan zullen zij daaraan deelnemen.

Participatie

Het plan van aanpak is in co-creatie met verschillende belanghebbenden tot stand gekomen, en zal in co-creatie worden uitgevoerd.

Participatie via vraagarticulatie

Vragen ten aanzien van omgaan met zingeving van thuiswonende ouderen spelen onder:

1. Projectleiders Geestelijke Verzorging; vraagstukken zijn vanuit netwerken palliatieve zorg geïnventariseerd in het voorjaar/zomer 2019, gecoördineerd door ZonMw, en daarnaast ook opgesteld door de projectleiders GV betrokken bij dit plan. In samenspraak met 4 sociaal werkers, 3 projectleiders GV, 2 GV-ers uit de 3 betrokken netwerken, een oudere van de betrokken sociaalwerkorganisaties, Denktank 60+ Noord & Netwerk100, en twee onderzoekers van Hogeschool Windesheim, is dit plan vervolgens geformuleerd.
2. Sociaalwerkorganisaties; het oppakken van vraagstukken die spelen op dit onderwerp is begin 2019 geïnitieerd vanuit henzelf, en is verder verkend vanuit een ontwikkeld consortium: na eerste gesprekken met de sociaalwerkorganisaties, hebben in de periode februari-oktober 2019 telefonische en face-to-face gesprekken en een drietal groepsbijeenkomsten plaatsgevonden met: ouderen (klankbordgroep, Denktank 60+ Noord, Netwerk100), lectoraat Innoveren met Ouderen en lectoraat en opleiding Theologie en Levensbeschouwing van Hogeschool Windesheim, opleiding Social Work Hogeschool Windesheim, lectoraat Zingeving in de Zorg van VIAA Hogeschool, Universiteit voor Humanistiek, GGD-en (Drenthe, IJsselland), gemeenten (Meppel, Dalfsen), Movisie, Netwerken Palliatieve Zorg (Drenthe/Steenwijkerland, IJssel-Vecht & Noordoost Overijssel, Zuid-Gelderland), en partijen uit het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen waaronder Vilans en een geestelijk verzorger.
3. Ouderen; vraagstukken t.a.v. de waarde van ouder worden, zingeving en eenzaamheid worden door de Raad van Ouderen benoemd in adviezen aan het ministerie van VWS (Raad van Ouderen, 2019). De Raad stelt deze adviezen op na bevragen van hun achterban. Via Denktank 60+ Noord en Netwerk100, van wie een vertegenwoordiger in de Raad zitting neemt, zijn zij critical friend in deze aanvraag.

Participatie in opstellen plan van aanpak

Het plan van aanpak is opgesteld onder leiding van een actieonderzoeker, via de volgende stappen:

- De focus van het plan van aanpak is bepaald tijdens een bijeenkomst met 3 projectleiders GV, 1 GV-er, en een actieonderzoeker.
- De actieonderzoeker heeft een concept-plan uitgeschreven op basis van (1) de hiervoor genoemde bijeenkomst en (2) wensen en ideeën vanuit de eerder genoemde bijeenkomsten (zie context).
- Het concept-plan is besproken met 3 projectleiders GV en aangescherpt.
- Het aangescherpte concept-plan is bediscussieerd tijdens een bijeenkomst met 3 projectleiders GV, 3 GV-ers, 2 regionale belangenbehartigers van ouderen (Denktank 60+ Noord, Netwerk100), 4 sociaalwerkers, een oudere bij een aangesloten sociaalwerkorganisatie, en 2 onderzoekers (perspectief ouderen, perspectief levensbeschouwing)
- De actieonderzoeker heeft het concept-plan gefinaliseerd in overleg met projectleiders GV 1^e lijn en na een laatste ronde schriftelijke feedback van betrokkenen.

Participatie in uitvoer onderzoek / plan

In elke fase in de cyclus van actie-onderzoek heeft ieder lid van de werkgroep een rol in de data-verzameling, data-analyse, en verwerking en interpretatie van gegevens. Participatie kan vorm krijgen via informeren, consulteren, meedenken, meebeslissen en co-creëren (Van Lieshout et al., 2017). De leden van de werkgroepen participeren op het meest intensieve niveau (*co-creatie*). Zij zullen daarnaast bij de uitvoering van het onderzoek hun achterban vertegenwoordigen door hen met name te *bevragen* (informatie vragen en meedenken), via onder andere groepsbijeenkomsten, reguliere werkoverleggen/werkzaamheden en individuele interviews. De dataverzameling gebeurt door sociaal werkers, vrijwilligers, studenten, ouderen, geestelijk verzorgers en projectleiders GV, waarbij zij ondersteund worden door een actieonderzoeker qua keuze en ontwikkeling van de data-verzamelmethode, dataverwerking en bij de data-analyse. Ouderen staan centraal als respondent of cliënt in het primaire proces. De projectleiders GV zijn betrokken vanuit hun rol om (1) geestelijke verzorging in de thuissituatie te kunnen borgen via een nog uit te werken infrastructuur in 2019-2020, (2) op basis van onderzoeksbevindingen een duurzame infrastructuur zingeving en geestelijke verzorging in de thuissituatie te ontwikkelen. Hiervoor voeren zij ook zelf een aanvullende verkenning uit onder professionals in het sociaal domein en ketens ouderenzorg.

Participatie in kennisdeling & vervolg

De betrokkenen bij dit projectplan komen, zoals eerder in het plan aangegeven, op meerdere momenten en op meerdere niveaus bij elkaar. Altijd zal er tenminste één vertegenwoordiger van alle belanghebbende partijen aanwezig zijn, zodat ieders perspectief en suggesties vertegenwoordigd zijn. In de lokale LL's is implementatie en vervolg een expliciet onderdeel in jaar 2.

Een Living Lab kan zich uitbreiden, bijvoorbeeld door te focussen op andere specifieke doelgroepen of door andere wijkprofessionals een prominentere rol te geven en zo samenhangende zorg en ondersteuning te waarborgen. Een Living Lab kan ook een vehikel zijn om kennis vanuit de 7 parallel lopende actieonderzoeken te integreren in vervolgcycli van actieonderzoek en/of te borgen.

Samenwerking

Verschillende partijen zijn betrokken bij dit projectplan, op drie niveaus:

1. Lokale werkgroepen in Living Labs
2. Lokale en regionale stakeholders
3. Nationale stakeholders

1. Lokale werkgroepen in Living Labs

Partners	Expertise	Rol
Lectoraat Innoveren met Ouderen, Windesheim	- Onderzoek, kwalitatief, practice development - Gerontologie/holistisch perspectief op ouder worden - Co-creatie, ouderenparticipatie, Living labs	- Projectleider / coördinatie - Onderzoek ondersteuning - Student werving + begeleiding - Verbinding opleidingen
Lectoraat Theologie en Levensbeschouwing, Windesheim	- Onderzoek, kwalitatief - Zingeving en levensvragen - Scholen van professionals / GV-ers	- Onderzoek ondersteuning - Student werving + begeleiding - Verbinding naar PLOEG - onderzoek
Welzijn Mensenwerk Meppel	- Sociaal werk - Ketenzorg ouderen, professionele verbindingen - Vrijwilligerscoördinatie	- Praktijksituaties - Mede-onderzoeker - Studentbegeleiding - Netwerkvorming lokaal
SAAM welzijn Dalfsen	- Sociaal werk - Vrijwilligerscoördinatie	Betrekken vrijwilligers / ouderen betrokken bij de

WijZ Zwolle	- Sociaal werk - Preventieve huisbezoeken bij ouderen (70+) - Vrijwilligerscoördinatie	welzijnsorganisaties als mede-onderzoekers
Sterker Sociaal werk Nijmegen e.o. / afd. Sociale leefbaarheid gemeente Heumen	- Sociaal werk, Centrum Ontmoeting in Levensvragen (COiL) - Preventieve huisbezoeken bij ouderen (70+) - Vrijwilligerscoördinatie,	
Geestelijk verzorgers	Zingeving	- Mede-onderzoeker - Scholing
Projectleiders GV 1^e lijn (Drenthe/Steenwijkerland, IJssel-Vecht & Noordoost Overijssel, Zuid-Gelderland)	- Stelseldeskundige, organisatieonderzoek, expert sturingsmechanismen en kwaliteit zorg - Zingeving - Palliatieve zorg	Coördinator t.b.v. GV, bewaker kaders en borging GV-1^e lijn, toezichhoudend, initiator, kritisch meedenker en mede-onderzoeker

2. Lokale en regionale stakeholders

De lokale en regionale partners die eerder betrokken zijn geweest bij de vraagarticulatie, hebben een meer indirecte rol in dit plan. Uitwisseling vindt plaats via reguliere werkoverleggen en 2 keer per jaar worden zij uitgenodigd voor een gezamenlijke projectbijeenkomst. Daarnaast kunnen we hen telefonisch, via mail of reguliere vergadermomenten consulteren en houden we hen via nieuwsbrieven en regulieren vergadermomenten op de hoogte van proces en uitkomsten. Deze partijen kunnen kritisch meedenken vanuit hun inhoudelijke expertise en namens hun achterban, tools aanreiken die zij beschikbaar hebben (bv. digitale leerwerkplaats incl. scholing van VIAA, gesprekswijzer), netwerkvorming versterken, meedenken/-werken in het bouwen van een infrastructuur, en meehelpen aan borging en disseminatie. Het gaat om:

- Ouderen/belangenbehartigers: Denktank 60+ Noord + Netwerk100
- Onderwijs-/onderzoeksinstituten:
 - Hogeschool Windesheim met opleidingen Social Work, Toegepaste Gerontologie, Verpleegkunde, en Theologie en Levensbeschouwing
 - VIAA Hogeschool, lectoraat Zorg en Zingeving
 - Universiteit voor Humanistiek – humanistische geestelijke verzorging studies
 - Rijksuniversiteit Groningen – religiepsychologie en geestelijke verzorging
- Netwerkverbanden: Netwerken Palliatieve Zorg + Ligare
- Overheidsinstellingen: gemeenten (o.a. Meppel) + GGD (o.a. IJsselland)

3. Nationale stakeholders

Nationale stakeholders, die eerder betrokken zijn geweest bij de vraagarticulatie, worden 1x per jaar uitgenodigd voor een gezamenlijke bijeenkomst van dit project. Daarnaast kunnen we hen telefonisch of per mail consulteren en houden we hen via nieuwsbrieven op de hoogte van proces en uitkomsten. Deze partijen kunnen kritisch meedenken vanuit hun inhoudelijke expertise, tools aanreiken die zij beschikbaar hebben of (mede helpen) ontwikkelen, netwerkvorming versterken, en kennis dissemineren. Het gaat om:

- Kennisinstellingen: Movisie + Vilans
- Branche- en beroepsverenigingen: o.a. Sociaal Werk Nederland + Vereniging van Geestelijk Verzoekers
- Netwerkverbanden: Netwerk Palliatieve Zorg + partijen uit Expertisenetwerk Ouderen en Levensvragen

Tijdsplanning en resultaten

Verwachte resultaten uit het eerste en tweede jaar zijn vanuit 3 perspectieven te formuleren:

Geestelijke verzorging: Een *procesbeschrijving* om tot lokaal/regionaal passende infrastructuren te komen die afstemming tussen geestelijk verzorgers en professionals in het sociaal werk en sociaal domein borgt. In die procesbeschrijving is tenminste opgenomen dat er *een* vorm van periodiek overleg is, en *een* vorm van convenant of intentieverklaring over afstemming, zin en doel van geestelijke verzorging, en *mogelijke* interactieve werkvormen die helpen tot de procesbeschrijving te komen.

In het eerste jaar wordt de procesbeschrijving ontwikkeld, in het tweede jaar beproefd in ten minste 4 andere plaatsen per deelnemend netwerk palliatieve zorg.

Welzijn: Scholingsmaterialen/-structuur t.a.v. zingeving onder thuiswonende ouderen geschikt voor sociaal werkers en vrijwilligers in het sociaal domein t.b.v. herkenning en ondersteuning van zingevingsvragen onder thuiswonende ouderen (o.a. los trainingsaanbod, inbedding in curricula – afgestemd met *Onderwijs in Zingeving en Spirituele Zorg*, samenwerking met GV-ers t.b.v. benutting van hun expertise).

Onderzoek: Een kennissynthese over behoeften van ouderen, over de werkende processen en over (het meten van) de opbrengsten van de 4 Living Labs en het participatief actieonderzoek daarin, leidend tot artikelen voor vakbladen, wetenschappelijke tijdschriften en websites/digitale kennisportalen.

Zoals eerder aangegeven komen we hier via het doorlopen van cycli van actieonderzoek. Omdat die cycli lang en kort kunnen zijn, geven we in onderstaande tabel inzicht in mogelijke activiteiten per fase van een actieonderzoekscyclus zonder een exacte tijdlijn daarbij te geven. Grofweg gaat het zoals eerder beschreven in jaar 1 om *ontwikkelen van procesbeschrijving + scholingsmaterialen/-structuur + evaluatiekader* en in jaar 2 om *breder implementeren/uitproberen + evalueren van de impact*.

FASE	ACTIVITEITEN	VORM	UITVOERING	RESULTAAT
Oriëntatie	- Opstellen actieplan oriëntatiefase lokale LL's - Gegevens verzamelen - Gegevens analyseren + rapporteren - Reflectie + aanscherpen veranderdoelen	- Werkgroep-bijeenkomst(en) (1) casuïstiek-bespreking en participerende observatie tijdens reguliere (werk)-overleggen (2) interviews en focusgroepen (3) verkenning beleid/ werkwijzen sociaal domein + maken 'patient journey' - Werkgroep-bijeenkomst(en) - Lunchbijeenkomst in elk LL	Werkgroepen, gecoacht door actieonderzoekers	- Onderzoeksplan in detail, LL-specifiek - inzicht/ overzicht huidige werkwijzen en knelpunten - aangescherpte veranderdoelen
Planning	- Opstellen actieplan planningsfase lokale LL's - Verkennen bestaande interventies / tools/ werkwijzen - Ontwikkelen voor / vertalen naar eigen context	- Werkgroep-bijeenkomst(en) - Verkenning (grijze) literatuur en consultatie van de verschillende stakeholders (zie 'samenwerking') - Consultatie van betrokkenen tijdens reguliere werkoverleggen + werkgroep-bijeenkomst(en) + gezamenlijke bijeenkomst van de LL's	Werkgroepen, gecoacht door actieonderzoekers	- Actieplan in detail, LL-specifiek - Overzicht bestaande interventies/ tools / werkwijzen 'Prototype' van interventies / tools / werkwijzen geschikt voor welzijnswerk / sociaal domein
Actie en observatie	- Opstellen actieplan actie- en observatiefase - Implementatie van prototype begeleiden - Effect onderzoeken + reflectie	- Werkgroep-bijeenkomst(en) - Scholingsbijeenkomst(en) en coaching-on-the-job - Kwalitatieve methoden, bv. observatie, interviews en casuïstiekbespreking	Werkgroepen, gecoacht door actieonderzoekers	- Actieplan in detail, LL-specifiek - Implementatie in 4 living labs - Rapportage opbrengsten en ervaringen
Reflectie en evaluatie	- Opstellen actieplan reflectie en evaluatiefase - Kennisuitwisseling + reflectie + formuleren vervolg plan - Analyse over de 4 LL's, inhoudelijk en procesevaluatie	- Werkgroepbijeenkomst(en) - Lunchbijeenkomst in elk LL + Gezamenlijke bijeenkomst van de LL's (LL's + regionale & nationale stakeholders) - Analyse van documentatie, bv. logboeken en verslagen, rapportages van de observatiefase	- Werkgroepen, gecoacht door actieonderzoekers - Actieonderzoekers	- Actieplan in detail, LL-specifiek - Tools die geborgd worden en breder ingezet kunnen worden waaronder scholingsmaterialen - Voorstel voor vervolg - Rapportages
Project-management	- Afstemming, reflectie en gezamenlijk leren actieonderzoek - Regelgeving/kaders onderzoek - Communicatie en PR - Materialen ontwikkelen - Projectleiderschap	- Werkgroeppoverleggen 1/mnd + afstemming actieonderzoekers + bijeenkomsten LL's 2x/jr + eindbijeenkomst 1x/jr + Break-outsessies - O.a. ethische commissie, datamanagementplan, AVG - Communicatieplan in-/extern, nieuwsbrieven, artikel(en), video-filmpje(s), delen kennis met stakeholders - Bv. flowcharts, scholing - Tussen-/eindrapportages, break-out-sessies	- Werkgroepen, gecoacht door actieonderzoekers - Lectoraat ImO - Lectoraat ImO - Lectoraat ImO - Lectoraat ImO - Lectoraat ImO	- Gezamenlijk leer- en ontwikkelproces - Borging kwaliteit onderzoek - Borging en disseminatie van kennis - Deelbare materialen - Inzichten gedocumenteerd, eerste opzet kennissynthese t.b.v. procesbeschrijving

* Met werkgroepen/werkgroeppoverleggen bedoelen we de werkgroepen in de Living Labs, bestaande uit: vertegenwoordigers van ouderen, welzijnswerker, evt. vrijwilliger, geestelijk verzorger, studenten, projectleider GV en actieonderzoeker.

Inbedding en borging

Door het inrichten van Living Labs en werken volgens cycli van actieonderzoek wordt de basis gelegd voor implementatie van nieuwe interventies/werkwijzen van welzijnswerk en GV in het sociaal domein t.a.v. zingeving onder thuiswonende ouderen. Werken, leren en implementeren lopen door elkaar. Dit is opgenomen in voorgaande paragrafen. De keuze voor het werken in Living Lab structuren heeft inbedding en borging dus al in zich. Daarbovenop worden een aantal expliciete activiteiten uitgevoerd t.b.v. inbedding

en borging van opbrengsten, samenwerking en kennis, geïnspireerd door de toolkit implementatie van Movisie (2019), bijvoorbeeld:

FASE	ACTIVITEITEN	VORM	UITVOERING	RESULTAAT
Gedurende met name het 1 ^e jaar van ontwikkeling , plan in januari '20 schrijven	Plan van aanpak schrijven + uitvoeren t.a.v. reflectie op en evaluatie van potentiële beïnvloedende factoren voor succesvolle implementatie; kenmerken van de interventie, de gebruikers, de aanbieders, en de organisatie/context.	Procesevaluatie, via analyse van logboeken, verslagen van overleggen en bijeenkomsten	Actieonderzoekers i.s.m. welzijnswerkers en projectleiders GV	Inzichten op te nemen in procesbeschrijving
Verspreiden van informatie over het project in jaar 1	- Informeren van medewerkers en vrijwilligers van betrokken partners - Informeren van verschillende partners en betrokken netwerken	- Open lunchbijeenkomsten met welzijnswerkers, geestelijk verzorgers, vrijwilligers en werkgroepen in elk van de 4 Living Labs, bij start verschillende fases van het onderzoek - Nieuwsbrieven 1x/3 mnd + ontwikkelen videomateriaal over (opbrengsten van) het project	- Science practitioners - Lectoraat ImO	Belanghebbenden zijn op de hoogte van het project, voelen betrokkenheid en zijn gemotiveerd om mee te gaan in ontwikkelingen
Verspreiden van informatie over het project in jaar 2	Opname van opbrengsten scholingsmaterialen, artikelen, procesbeschrijving en evaluatiekaders in digitale kennisportalen	- Aanbieden materialen aan betrokken partners: de welzijnsorganisaties maar ook bv. Ligare, Vilans / Zorgvoorbeter, Movisie kennisdossier - Schrijven artikel vakblad	- Lectoraat ImO - Actieonderzoekers	Materialen zijn op het web te vinden
Invoeren nieuwe interventies / tools / werkwijzen in jaar 2	- Ontwikkelen trainingen passend bij scholingsmaterialen en/of procesbeschrijving - Inbedden bevindingen in curricula (gerontologie, social work, theologie en levensbeschouwing) - Beleggen van aandachtsgebied bij een functionaris binnen welzijnsorganisaties - Samenwerkingsovereenkomst sluiten tussen relevante partijen voor min. 3 jaar	- Maatwerk aanbod bij Windesheim, bv. train de trainer - Werkoverleggen met curriculumcommissies + aanbieden materialen (o.a. ppt's voor colleges, literatuur) + mini-symposium voor docenten - Werkoverleg met welzijnswerkers en managers + opname in beleid - Lunchbijeenkomst met relevante betrokkenen in uitvoering en beleid	- Windesheim / actieonderzoekers - Actieonderzoekers - Welzijnswerkers - Projectleiders GV	- Trainingsaanbod om implementatie te faciliteren - Integratie bevindingen in curricula - Aandacht voor thema geborgd in welzijnsorganisaties - Geborgde samenwerking

Analyse kansen en risico's

Risico's t.a.v. succesvolle uitvoer van dit plan zitten met name in de samenwerkingsstructuren. Er zijn veel partijen betrokken met elk eigen belangen en perspectieven, in verschillende en complexe en dynamische praktijkcontexten, en die elk in een ander stadium van ontwikkeling zitten. De gekozen vorm van participatief actieonderzoek in Living Labs – waarbij actieonderzoekers, sociaal werkers en projectleiders GV intensief en gelijkwaardig (ook in te besteden tijd) met elkaar optrekken – geeft de vrijheid en flexibiliteit om tegemoet te komen aan de verschillende belangen en perspectieven in elk Living Lab. We hebben daarbij expliciet aandacht voor de proceskant en afstemming van werkzaamheden en rollen door periodiek en expliciet met de werkgroepen te reflecteren, bv. met behulp van de Claims, Concerns, Issues methode.

De kansen liggen in de kracht van de Living Labs die het mogelijk maken om een krachtig regionaal samenwerkingsverband neer te zetten voor onderzoek, implementatie van nieuwe kennis, en voor nieuwe vraagarticulatie en vervolgonderzoek. Er is daarbij vanuit zowel de kant van geestelijke verzorging als sociaal werk grote motivatie om met de vragen, die vanuit hun praktijk komen, aan de slag te gaan. Voordeel is dat betrokkenen direct aan hun eigen praktijk werken, wat motivatie-verhogend werkt. De twee actieonderzoekers kunnen elkaar scherp houden en versterken voor wederzijds leerproces en inhoudelijke aanvulling (innoveren met ouderen in zorg en welzijn *versus* theologie en levensbeschouwing).

Een risico voor goede implementatie van GV thuis kan zijn dat er onvoldoende capaciteit is onder GV-ers om aan ondersteunings- en/of scholingsvragen te voldoen. Dat vraagt om actieve werving van GV-ers en mogelijk samenwerking met de VGVZ. Soortgelijk geldt voor sociaal werk; borging en disseminatie vraagt mogelijk meer van de organisatie buiten en na de projectfase. Dit vraagstuk wordt vroegtijdig in

bijeenkomsten besproken, en ook de gemeenten (opdrachtgever sociaal domein) wordt hierbij betrokken. Toekomstbestendige bekostigingsmogelijkheden voor GV-ers wordt ook in vroeg stadium geagendeerd.

Monitoring en evaluatie

De actieonderzoekers monitoren i.s.m. de werkgroepen de voortgang van het project door alle werkgroepbijeenkomsten en regionale en landelijke bijeenkomsten te notuleren, een logboek bij te houden en kritische vragen te stellen. Dit draagt bij aan het uitvoeren van een procesevaluatie door de actieonderzoekers. Tijdens de projectbijeenkomsten vindt impliciet monitoring en evaluatie van de projectplannen, -voortgang en -opbrengsten plaats door de verschillende werkgroepleden. Lokaal worden ook documentaties bijgehouden. Wat door wie wordt bijgehouden en onder welke (AVG) voorwaarden is onderdeel van het datamanagementplan dat door de actieonderzoekers wordt opgesteld. Onderdelen van het doorlopen van de onderzoekscyclus zijn reflectie en evaluatie t.a.v. ervaringen en opbrengsten; die worden gedocumenteerd en door de actieonderzoekers op meta-niveau geanalyseerd en gerapporteerd.

Een subonderdeel is het monitoren van het aantal keer dat GV-ers worden geconsulteerd en het reflecteren op de betekenis van de uitkomst daarvan.

Daarnaast leveren we vanuit ons onderzoeksproject data en bereikte (tussen)resultaten aan ZonMw aan voor het separate coördinerende actieonderzoek dat ZonMw plant.

Literatuur

Bakker, FC, Harps-Timmerman AE, Veerman, M, Van den Berg, A, Smits, CHM. (2019) *Goed leven; een holistische visie op ouder worden*. Tijdschrift voor Positieve Psychologie: nr.3, p33-38.

BPSW, BVjong, CNV Zorg & Welzijn, FNV Zorg & Welzijn, Sociaal Werk Nederland (2018) Beroepscompetentieprofiel voor de sociaal werker; welzijn en maatschappelijke dienstverlening. Utrecht: Movisie.

Broens, C. (2019) *Als vanzelfsprekendheden niet meer vanzelfsprekend blijken te zijn. Een eerste inventarisatie naar welke ingrediënten bijdragen aan good practices rondom zingeving voor ouderen in het sociale domein*. Zwolle: Windesheim. Bachelorthesis in opdracht van Vilans en Sociaal Werk Nederland.

De Brún, T., O'Reilly – de Brún, M., Van Weel-Baumgarten, E., Burns, N., Dowrick, C., Lionis, C., O'Donnell, C., Mair, F.S., Saridaki, A., Spiegel, W., Van Weel, C., Van den Muijsenbergh, M., MacFarlane, A. (2017) *Using Participatory Learning & Action (PLA) research techniques for inter-stakeholder dialogue in primary healthcare: an analysis of stakeholders' experiences*. Research Involvement and Engagement, 3:28.

Huber, M, Knottnerus, A, Green, LW, Smid, H. (2011) *How should we define health?* BMJ, 343:d4163.

Movisie: Maaïke Kluit, Petra van Leeuwen en Martha Talma (2011) *De zinvolle hulpverlener; profiel voor werken aan zingeving*. Utrecht: Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken.

Lieshout, F. van, Jacobs, G & Cardff, S. (2017) *Actieonderzoek; principes voor verandering in zorg en welzijn*. Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.

Maas, T., J. van den Broek & J. Deuten (2017) *Living labs in Nederland - Van open testfaciliteit tot levend lab*. Den Haag: Rathenau Instituut.

Movisie (2019) Toolkit implementatie. Geraadpleegd op 10 oktober 2019 via <https://www.movisie.nl/publicatie/toolkit-implementatie>.

Raad van ouderen (2019) Advies campagne de waarde van ouder worden. Geraadpleegd op 25 oktober 2019 via: https://www.beteroud.nl/beteroud/media/documents/Advies_Raad_van_Ouderen_campagne_herwaardering_ouderen.pdf.

Raad van ouderen (2019) Advies voorbereiden op ouder worden. Geraadpleegd op 7 oktober 2019 via <https://www.beteroud.nl/beteroud/media/documents/Advies-RvO-Voorbereiden-op-Ouder-wordsen.pdf>.

Raad van ouderen (2019) Advies zingeving. *In concept, publicatie gepland november 2019*.

Stichting Agora: Eskens, F., Van Houwelingen, A. & Van Nus-Stad, J. (2011) *Handreiking Hulp bij Helpen – maatschappelijk werkers in de palliatieve zorg*. Bunnik: Stichting Agora met medewerking van Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk.

VGZ (n.d.) Visie en beleidsplan 2017-2020 Werkveld Eerste Lijn. Vereniging van Geestelijk VerZorgers

ZonMw (2017) ZonMw-Signalement over Zingeving in de Zorg. Den Haag: ZonMw.

ZonMw (2019) Programma Zingeving en Geestelijke verzorging; Outline. Den Haag: ZonMw. Geraadpleegd op 20 augustus 2019 via https://publicaties.zonmw.nl/fileadmin/zonmw/documenten/Thema_Palliatieve_Zorg/Zingeving_en_Geestelijke_verzorging/2019_07_Outline_Programma_Zingeving_en_Geestelijke_verzorging.pdf.

Begroting voor subsidie-aanvragen ZonMw

Format voor overige instellingen



Dossiernummer Project:	80-87000-98-002
Titel project:	ZINSITIEF: sensitief voor zingeving in sociaal werk
Aantal maanden looptijd project:	24

Alvorens u deze begroting invult, verzoeken wij u kennis te nemen van de toelichting op het tabblad 'Voorwaarden overige instellingen' en van het document 'Algemene Subsidiebepalingen per 1 juli 2013'.
Dit document vindt u op de ZonMw website: www.zonmw.nl/nl/subsidies/voorwaarden-en-financien/

1.a Personele kosten (op basis van inschaling)

nr	Functie	Schaal	Bruto maandsalaris	% fte inzet	Aantal maanden	Salariskosten	Bruto salaris-kosten incl 40% sociale lasten	Opslag % overhead	Bedrag overhead	Totaal
1	Associate lector Innoveren Ouderen (Bakker)	14	€ 5.179	15%	24	€ 18.645	€ 26.103	30%	€ 7.831	€ 33.934
2	Ondersteuning (Janet Kok)	7	€ 3.220	3%	24	€ 1.932	€ 2.704	30%	€ 811	€ 3.516
3	Onderzoeker (Groen)	12	€ 5.676	10%	24	€ 13.621	€ 19.070	30%	€ 5.721	€ 24.791
4	Welzijnswerker Welzijn Mensenwerk Meppel	10	€ 4.564	10%	24	€ 10.954	€ 15.335	30%	€ 4.601	€ 19.936
5	Welzijnswerker SAAM Dalfsen	8	€ 3.989	10%	24	€ 9.574	€ 13.403	30%	€ 4.021	€ 17.424
6	Welzijnswerker WijZ Zwolle	8	€ 4.000	10%	24	€ 9.600	€ 13.440	30%	€ 4.032	€ 17.472
7	Welzijnswerker n.t.b. Nijmegen	8	€ 4.000	10%	24	€ 9.600	€ 13.440	30%	€ 4.032	€ 17.472
8						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
9						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
10						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
11						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
12						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
13						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
14						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
15						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
16						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
17						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
18						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
19						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
20						€ 0	€ 0		€ 0	€ -
	Totaal					€ 73.925	€ 103.496		€ 31.049	€ 134.544

1.b Personele Kosten (op basis van door ZonMw goedgekeurde tarieven)

Een aantal instellingen heeft van ZonMw toestemming gekregen om op basis van tarieven een projectbegroting op te stellen. De tarieven van deze instellingen dienen jaarlijks voor goedkeuring aan ZonMw te worden voorgelegd.

nr	Functie	Tarief per uur/dagdeel	Aantal uren/dagdelen	Totaal
1				€ -
2				€ -
3				€ -
4				€ -
5				€ -
6				€ -
7				€ -
8				€ -
9				€ -
10				€ -
11				€ -
12				€ -
13				€ -
14				€ -
15				€ -
16				€ -
17				€ -
18				€ -
19				€ -
20				€ -
Totaal				€ -

2. Materiële kosten (gespecificeerd)

nr	Omschrijving	Totaal (€)
1	Catering bij regionale en nationale kennisuitwisselingsbijeenkomsten (4x, gem. 35 personen per bijeenkomst)	€ 1.000
2	Vergoeding vrijwilligers en ouderen betrokken bij werkgroepen (4x2, ongeveer 24 bijeenkomsten 3 uur incl. voorbereiding e.d. * €4,50)	€ 3.000
3	Reiskostenvergoeding 4 vrijwilligers, 4 ouderen, vertegenwoordiger Denktank 60+ Noord + Netwerk100 naar de regionale uitwisselingsbijeenkomsten (4x)	€ 600
4	Vergoeding consultering regionale/nationale stakeholders (ong. 15 pers., 3x 2 uur 90 euro)	€ 8.000
5	Reiskostenvergoeding regionale/nationale stakeholders	€ 500
6	Attenties betrokkenen (ong. 20 personen in werkgroepen)	€ 400
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
Totaal		€ 13.500

Begroting subsidies ZonMw

Overige instellingen

3. Apparatuurkosten (gespecificeerd)

nr	Omschrijving	Soort apparatuur computer of overige	Investerings bedrag (€)	Afschrijving jaar 1 (€)	Afschrijving jaar 2 (€)	Afschrijving jaar 3 (€)	Afschrijving jaar 4 (€)	Afschrijving jaar 5 (€)	Totaal afschrijvingen projectperiode
1									€ -
2									€ -
3									€ -
4									€ -
5									€ -
6									€ -
7									€ -
8									€ -
9									€ -
10									€ -
11									€ -
12									€ -
13									€ -
14									€ -
15									€ -
Totaal				0	0	0	0	0	€ -

4. Implementatiekosten (gespecificeerd)

nr	Omschrijving	Totaal (€)
1	Ontwikkeling implementatiematerialen (bv. video-materiaal, grafische vormgeving procesbeschrijvingen, etc.)	€ 1.500
2	Ontwikkeling scholingsmaterialen (bv. reader, video-materiaal, module)	€ 1.500
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
Totaal		€ 3.000

5. Overige kosten (gespecificeerd)

nr	Omschrijving	Totaal (€)
1	extern projectleider GV 1e lijn NPZ Meppel (3 uur per week over 46 weken maal 2 jaar)	€ 24.840
2	extern projectleider GV 1e lijn NPZ Zwolle/Dalfsen (5 uur per week over 46 weken maal 2 jaar)	€ 41.400
3	extern projectleider GV 1e lijn NPZ Nijmegen (3 uur per week over 46 weken maal 2 jaar)	€ 24.840
4	extern Geestelijk verzorger Meppel (2 uur per week over 46 weken maal 2 jaar)	€ 16.560
5	extern Geestelijk verzorger Dalfsen/Zwolle (3 uur per week over 46 weken maal 2 jaar)	€ 24.840
6	extern Geestelijk verzorger Nijmegen (2 uur per week over 46 weken maal 2 jaar)	€ 16.560
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
	Totaal	€ 149.040

6. Bijdragen van eigen instelling c.q. derden

nr	Omschrijving	Totaal (€)
1	Windesheim	€ 84
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
	Totaal	€ 84

ZonMw budget overzicht

Kostenpost	Totaal (€)
1.a Personele kosten (op basis van inschaling)	€ 134.544
1.b Personele Kosten (op basis van door ZonMw goedgekeurde tarieven)	€ -
2. Materiële kosten (gespecificeerd)	€ 13.500
3. Apparatuurkosten (gespecificeerd)	€ -
4. Implementatiekosten (gespecificeerd)	€ 3.000
5. Overige kosten (gespecificeerd)	€ 149.040
Totale lasten	€ 300.084
Minus:	
6. Bijdragen van eigen instelling c.q. derden	€ 84
Aan te vragen subsidie bij ZonMw	€ 300.000

7. Toelichting projectbegroting

Implementatiekosten zitten in de uren die betrokkenen maken om gedurende het actieonderzoek tot implementatie van nieuwe werkwijzen te komen. Dat is inherent aan het actieonderzoek en het werken in een Living Lab. De uren zijn niet (gemakkelijk) te splitsen. Gemaakte reis- en verblijfkosten door professionals worden gezien als co-financiering, evenals bijdrage/deelname aan congressen.

Hoofdaanvrager: Hogeschool Windesheim

Naam: Henk Hagoort

Functie: College van Bestuur

Datum: 29 oktober 2019

Financieel verantwoordelijke

ontvangende instelling: Hogeschool Windesheim

Naam: Inge Grimm

Functie: College van Bestuur

Tel.nr.: 088 469 82 35

E-mailadres: Carla Post-Beumer <ck.post-beumer@windesheim.nl> (secretariaat College van Bestuur)